

Ser inmigrante en tempos de crise.

Unha ollada multidisciplinar

Primeira edición, xuño de 2015

Edición a cargo de

Montserrat Recalde

Carme Silva Domínguez

Textos

Antonio Bernárdez Sobreira

Eulalia Fernández Méndez

Montserrat Golías Pérez

Silvia Pérez Freire

Miguel Ángel Presno Linera

Montserrat Recalde

Rosa Maria Verdugo Matés

Deseño e maquetación

Diego Núñez Álvarez

© dos textos, os autores

© desta edición, Universidade de Santiago de Compostela

Depósito legal

ISBN 978-84-16533-01-5

DOI: <http://dx.doi.org/10.15304/9788416533015>

Esta publicación contou cunha axuda da Área
de Cultura e Turismo da Deputación de Lugo

DEPUTACIÓN DE LUGO
VICEPRESIDENCIA PRIMEIRA

Cultura e Turismo

ÍNDICE

<i>Montserrat Recalde e Carme Silva Domínguez</i> Limiar	11
<i>Montserrat Golías Pérez</i> Inmigración e crise en Galicia	15
<i>Rosa Maria Verdugo Matés</i> O contributo dos inmigrantes na economía espanhola e nos países de orixe durante o último ciclo de crecemento económico	47
<i>Silvia Pérez Freire</i> Prostitución en Galicia: migracións e xénero	71
<i>Miguel Ángel Presno Linera</i> Democracia cidadá e cidadanía democrática	95
<i>Eulalia Fernández Méndez</i> Restricións ao dereito á atención sanitaria dos estranxeiros irregulares	127
<i>Montserrat Recalde</i> A contribución da inmigración ao multilingüismo do Estado español	159
<i>Antonio Bernárdez Sobreira</i> O galego non é útil	201

2 **O transnacionalismo lingüístico cara á Europa**

A información precedente poderíanos levar a concluír erroneamente que as linguas europeas se falan noutros continentes mentres que as linguas doutros continentes non se falan en Europa. Nada máis lonxe da realidade. En Europa véñense falando dende hai décadas linguas africanas, asiáticas, amerindias ou do Pacífico, se ben carecen do status legal que teñen as europeas en boa parte do mundo e están moi invisibilizadas e, en gran medida, ancoradas no dominio familiar. Son linguas que se trasladaron a Europa cos movementos migratorios. Nunha primeira etapa (anos 50 e 70 do século xx) viñeron con cidadáns bilingües das antigas colonias francesas e inglesas —hindúes, alxerianos e marroquís que falaban árabe, hindi, urdu, pakistaní, etc. Coa crise industrial e económica dos anos 60 e 80, traballadores turcos e marroquís, falantes de árabe, turco ou kurdo, trasladáronse a países do centro e norte de Europa. Finalmente, unha terceira vaga lingüística penetrou en Europa trala integración na Unión dos países do sur e do leste, que animou moitos cidadáns do leste europeo, especialmente romaneses, a se instalaren en España, Portugal ou Italia. Todos estes movementos elevaron as linguas faladas en Europa a máis de 450 (Tuts, 2007). Malia a constatación deste feito, existen moitas dificultades para acceder a datos demolingüísticos realistas e fiables. Por unha banda, as investigacións sobre contacto lingüístico xerado polos fluxos migratorios adoitan centrarse en exclusiva na aprendizaxe das linguas europeas por parte dos inmigrantes, adoptando un enfoque do bilingüismo como un fenómeno de transición cara o monolingüismo na lingua oficial (ou nas linguas oficiais) dos países de acollida. Pola outra, non hai censos lingüísticos que rexistren as linguas da inmigración (e cando os hai non están actualizados) o que resulta revelador do escaso interese que esta realidade suscitou entre os responsábeis políticos europeos, por moito que haxa máis dunha década que se fixou a interculturalidade como obxectivo desexable na UE, probablemente máis para fomentar os fluxos transnacionais de man de obra que como principio ético-político. A xeito de exemplo, descríbese a seguir a situación de dous países que representan os dous modelos de integración aplicados en Europa: o asimilacionismo francés e o multiculturalismo inglés.

No caso de Francia, o censo máis actualizado, no que se basea o informe do *Comité consultatif pour la promotion des langues régionales et de la diversité linguistique interne* (2013), é de 1999. Ese censo, que contabilizou 65 linguas diferentes no país, foi completado en 2007 incluíndo as linguas de ultramar e algunhas linguas da inmigración coma o árabe dialectal, o armenio occidental, o bereber, romaní, yiddish e xudeo-español. Pese ás deficiencias metodolóxicas coas que se elaborou —non diferencia graos de competencia lingüísticas nin recolle información sobre linguas menos usadas— ofrece datos interesantes, como que uns 6,5 millóns de persoas tiveron como lingua do fogar durante a súa infancia unha distinta do francés. Entre estas linguas atopábanse o turco, camboiano, árabe, vietnamita ou bereber, ademais doutras linguas europeas, como o polaco, ruso, portugués ou español. É importante sinalar que moitas destas comunidades etnolingüísticas mantiñan unha alta fidelidade á súa lingua de orixe, tal como se desprende das elevadas taxas de retransmisión interxeracional, que están no o 86.6% para o turco, o 69.9% do camboiano, o 65.3% do árabe e do 54.9% do vietnamita (Deprez, 2008).

Estas linguas están territorialmente moi concentradas na rexión parisiense. O árabe, o bereber ou o turco teñen, ademais, unha alta presenza como linguas de uso habitual nos fogares. Segundo Deprez, as linguas das vagas migratorias máis antigas son as máis debilitadas na transmisión familiar, o que amosa a presión das políticas asimilacionistas de Francia. Entre as máis vitais está o árabe, cuxo número de falantes oscila entre 1.170.000 e 4 millóns (Caubet e Barontini, 2008), segundo se contan ou non os fillos de inmigrantes. Aínda que a variedade máis falada en Francia é a magrebí, tamén se poden escoitar o exipcio, libanés ou sirio. Ás distintas variedades de árabe hailles que engadir o bereber que, como denuncia a Réseau Citoyen des Associations Franco-Berbères, se invisibiliza tralo árabe nas estatísticas oficiais francesas. Esta asociación calcula que entre 1.250.000 e 2.000.000 de inmigrantes de orixe alxeriano e marroquí falan bereber en Francia nas súas variedades kabil ou tamaghi. Polo que respecta ás outras linguas africanas non magrebís, teñen unha taxa de transmisión interxeracional do 17%. Entre as máis faladas en Francia están o pular, o manjak, o soninké e o wolof.

Con todo, a competencia nas linguas nativas vaise debilitando coa entrada no sistema escolar dos nenos, dado que a diversidade lingüística foi tradicionalmente considerada un *handicap* polo pensamento dominante en

3 O multilingüismo no Estado español

Unha das características máis singulares do fenómeno migratorio en España foi o incremento expoñencial das cifras de estranxeiros nun lapso temporal relativamente curto, feito sen parangón en Europa. Entre 1998 e 2008 entraron en España 4.500.000 estranxeiros, e en só tres lustros a poboación estranxeira pasou de representar o 1.36% ao 12% do total, o que significa un crecemento do 772%². Na actualidade, España acolle o 17% da poboación inmigrante en Europa, situándose en segundo lugar por tras de Alemaña³. No período 1996-2012, o 57.9% do incremento poboacional en España debeuse á chegada de inmigrantes. No censo do 2011 aumentou o 1287% o número de romaneses con respecto á década anterior, o 520% o de chineses, o 212% o de marroquí e o 229% o de ingleses. Este cambio demográfico foi menos perceptible en Galicia, unha comunidade que recepciónou moi pouca inmigración mesmo nos anos de bonanza económica. No ano 2012 só o 4% da poboación residente era inmigrante (unhas 112.000 persoas), que se reduciéron a 98.245 no 2014 (o 3.5% da poboación). Estes estranxeiros concéntranse sobre todo nas provincias atlánticas, se ben cabe salienta a comunidade caboverdiana asentada na Mariña lucense dende finais dos anos setenta do pasado século.

Vistas as cifras non é de estrañar que as linguas da inmigración estean cada vez máis visibles na paisaxe urbana das grandes cidades españolas, onde é moi frecuente ver anuncios, grafitis e cartelería privada en multitude de idiomas, moitas veces dirixidos a unha comunidade etnolingüística específica (carnicerías halal, restaurantes étnicos, perruquerías latinas, xornais para alemáns, etc.). No seu estudo sobre a paisaxe lingüística sevillana,

² Datos extraídos do Instituto Nacional de Estadística (INE): <http://www.ine.es>.

³ Segundo informa *Boletín Informativo del Instituto Nacional de Estadística* (6/2012) baseándose nos datos de Eurostat, en 2010 un 6.5% da poboación europea era inmigrante. Os estranxeiros concéntranse basicamente en cinco países da Europa occidental, os que formaban o núcleo duro da UE antes da ampliación cara o leste no 2004: Alemaña, España, Reino Unido, Italia e Francia, que acumulan máis do 75% dos estranxeiros —entendendo por *estranxeiros* tanto cidadáns intra- como extracomunitarios. A cruz desta moeda está en países como Polonia ou Romanía, que a penas teñen un 0.05% e o 0.02% de poboación estranxeira respectivamente.

4 O acomodo da diversidade no discurso institucional

Houbo un cambio de paradigma na atención á diversidade cultural na primeira década do presente século que se reflicte no discurso institucional, tanto a nivel mundial como europeo e estatal, e que supuxo unha transformación significativa na concepción da integración. Neste discurso obsérvase unha aposta firme polo paradigma intercultural en detrimento da asimilación cultural e do multiculturalismo.

As políticas asimilacionistas —das que Francia é un bo paradigma— apostan pola aculturación como paso previo para a consecución da cidadanía. O abandono total das linguas e culturas propias, tanto rexionais como migrantes, ou o seu desprazamento ao dominio meramente testemuñal é unha condición *sine qua non* para alcanzar a igualdade de dereitos sociais, de tal modo que a súa non aceptación produce exclusión social e marxinalidade. Como sosteñen Gundara e Portera (2008), unha consecuencia destas políticas foi a creación de programas de educación especial para estudantes inmigrantes baseados nun enfoque compensatorio, que tiveron como consecuencia o fracaso educativo. A este modelo contrapónselle o do pluralismo cultural, que avoga polo respecto á diversidade como estratexia integrativa, e que pode manifestarse como multiculturalismo ou interculturalismo. Cales son as principais diferenzas entre estoutros dous modelos? En ambos se potencia o respecto ás diferenzas lingüísticas e culturais, a igualdade de oportunidades entre cidadáns de diferentes culturas e a participación igualitaria na vida pública. Pero mentres o multiculturalismo representa a diversidade cultural como un mosaico de culturas xustapostas que conviven xuntas pero non revoltas, o modelo intercultural fomenta a converxencia cultural a través do achegamento de culturas, rexeita o esencialismo cultural e aplaude a fusión de culturas que dá paso a unha nova cidadanía e que ten a súa mellor expresión en forma de parellas mixtas. Segundo Gundara e Portera (2008), as aproximacións multiculturais son unha arma de dobre fío, dado que ao pretender conservar as linguas e culturas propias, pero afastadas das nativas, converte os estudantes en vítimas do estigma do déficit e consecuentemente do racismo. Isto fixo ver a necesidade dun modelo máis inclusivo: o modelo intercultural, polo que apostan agora as institucións europeas. Este modelo considera a cultura como